

УДК: 374. 7: 37.046

Лариса СІГАЄВА
м.Київ

Психолого - педагогічні проблеми освіти дорослих у контексті неперервного навчання

У статті розглядаються психолого-педагогічні проблеми, пов'язані з освітою дорослих, визначається необхідність розвитку неперервної освіти для дорослих. Автор на підставі аналізу психолого-педагогічної літератури визначає позицію дорослого в навчанні, виявляє тенденції в освіті дорослих; наявність життєвого досвіду дорослих розглядає як позитивний вплив на мотивацію їх навчання.

Соціальна обумовленість неперервної освіти. Необхідність неперервної освіти, одним з найважливіших компонентів якої є освіта дорослих, має глибоку соціальну обумовленість. В умовах сучасного науково-технічного прогресу, коли змінюється зміст і характер праці, відбувається динамічне зростання знань у всіх сферах науки, техніки і культури, виникає необхідність постійно оновлювати, збагачувати або змінювати раніше одержану дорослими професійну підготовку. Перебудова суспільного життя, що відбувається сьогодні, розвиток демократії, широке залучення дорослої людини в систему суспільного і виробничого управління, припускають розвиток активної соціальної позиції особи, її високого професіоналізму та багатой духовної культури. Тому неперервна освіта стає вирішальним чинником соціально-економічного прогресу і кардинальною умовою розвитку особи на всіх етапах її життєвого і професійного шляху. Саме на це направлена перебудова загальноосвітньої і професійної школи, вищої і середньої спеціальної освіти, удосконалення системи підвищення кваліфікації і перепідготовки робітників і фахівців всіх галузей народного господарства.

Неперервна освіта стає в наші дні значимою для цілого ряду суспільних наук: економіки, соціології, психології, педагогіки, теорії управління тощо.

Виділімо деякі психолого-педагогічні проблеми освіти дорослих як складової неперервної освіти.

У психолого-педагогічних наукових дослідженнях як вітчизняних, так й зарубіжних вчених поняття неперервної освіти нерідко використовувалося як синонім освіти дорослих. Проте згодом ідея неперервної освіти стає ведучою для розуміння освіти людини як цілісної, наступної, поетапної системи, що розгортається впродовж всього життя. Так, на III-й Міжнародній конференції ЮНЕСКО за освітою дорослих (1972 р.) це останнє стало розглядатися в загальному контексті більш широкої системи неперервної освіти: "Вираз "освіта дорослих" означає весь комплекс організованих процесів освіти, як формальних, так й неформальних, що продовжують освіту, одержувану в школах, вузах та ін. Завдяки ним особи, що розглядаються суспільством як дорослі, частиною якого вони є, розвивають свої здібності, збагачують знання, покращують технічну і професійну кваліфікацію або одержують нову орієнтацію і

змінюють погляди або поведінку в подвійній перспективі - всестороннього особового розвитку і участі в збалансованому і незалежному соціальному, економічному і культурному розвитку. Освіта дорослих не може, проте, розглядатися саме по собі; вона є підрозділом, невід'ємною частиною загальної системи неперервної освіти і навчання"¹.

Як справедливо зазначає дослідник Т.М.Десятов: "Феномен неперервної освіти, безперечно, є породженням сучасної цивілізації. Фактори, що сьогодні спонукають до життя неперервну освіту, у минулому повністю були відсутні,..."². І далі: "Тільки науково-технічний прогрес як один із сутнісних характеристик сучасної цивілізації, висунув перед людством (точніше перед найбільш розвиненими країнами) неперервну освіту як необхідність, надаючи потенційні можливості та потенційні засоби (техніко-технологічного, наукового, матеріального порядку) для реалізації. Правда, для цього потрібні відповідні соціальні умови"³.

Необхідність наукових досліджень з проблем освіти дорослих в Україні стає негальною потребою. Дослідження, присвячені цій проблемі свідчать, що поняття неперервної освіти є багатопланове, а сам аналіз проблем неперервної освіти вимагає комплексного міждисциплінарного підходу.

Проблема неперервної освіти починає інтенсивно розроблятися в педагогічній науці. Крім численних статей, виходять теоретичні монографії зарубіжних вчених⁴. Але слід зазначити, що ґрунтовних досліджень з цієї проблеми в Україні, на превеликий жаль, поки ще немає.

Неперервна освіта в контексті свого психолого-педагогічного значення виступає як основа всестороннього розвитку особи, поступального збагачення її творчого потенціалу. Вона є інтеграційним елементом життєдіяльності особи, умовою постійного розвитку індивідуального досвіду людини в процесі засвоєння досвіду соціального не тільки на етапах підготовки дітей до суспільно-трудової діяльності, але і на всіх етапах життєвого шляху дорослої людини як активного суб'єкта праці, пізнання, спілкування тощо.

Поняття неперервної освіти виступає і як найважливіший соціально-педагогічний принцип, що відображає сучасну тенденцію побудови освіти як цілісної системи, направленої на творчий розвиток особистості. По суті, мова йде про новий погляд на освіту, про новий підхід до розуміння значення освіти в сучасному житті. Як об'єкт практичної організації - неперервна освіта вимагає побудови розгалуженої системи державних і суспільних інститутів, що забезпечують можливість загальноосвітньої і професійної підготовки людини з урахуванням суспільних потреб і особистих його запитів. Система неперервної освіти будується, перш за все, у вигляді вертикальних (тимчасових) етапів і зв'язків між ними: дошкільного виховання, середньої загальної і професійної освіти, вищої освіти, підвищення професійної кваліфікації робітників і фахівців, розширення політичного і наукового рівня, загального культур-

¹ ЮНЕСКО і розвиток образования взрослых // Перспективы. 1982. № 1-2. С.138.

² Т.М. Десятов. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах східної Європи (друга половина ХХ ст.) Монографія /За ред. Н.Г.Ничкало.-К.: Видавництво "АртЕк", 2005.-472 с.,С.40,41.

³ Т.М. Десятов.Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах східної Європи (друга половина ХХ ст.) Монографія /За ред. Н.Г.Ничкало.-К.: Видавництво "АртЕк", 2005.-472 с.-С.40,41.

⁴ Владиславлев А.П. Непрерывное образование. Проблемы и перспективы. М., 1978. 175 с.

ного кругозору всіх соціально-демографічних груп населення.

Система неперервної освіти включає також і горизонтальні зв'язки між різними його підсистемами, а саме: поєднання шкільних і позашкільних форм освіти, шкільного і сімейного виховання, загальної і професійної освіти, організованих форм освіти і самоосвіти.

Всі ці значення, що визначають виключно велику смислову місткість поняття неперервної освіти, взаємно доповнюють і збагачують його науковий зміст, де головним виступає положення про розвиток особи на всіх етапах її життєдіяльності. Саме це визначає загальну мету і критерії ефективності неперервної освіти, у тому числі і освіти дорослих.

Проблема розвитку освіти дорослих. Розвиток творчого потенціалу особи - це, мабуть, те головне, що визначає внутрішнє значення неперервної освіти дорослих. При цьому цільові функції освіти дорослих багатоманітні: компенсація недоліків, що є в попередній підготовці; оперативна адаптація до нововведень; зростання професійної майстерності; збагачення політичної і духовної культури і т.ін. Проте кінець кінцем, всі вони вносять свій внесок у загальний розвиток творчого потенціалу особи, необхідного для підвищення якості соціального, культурного і професійного життя дорослої людини як активного суб'єкта суспільних відносин і трудової діяльності. На якому б етапі життєвого і професійного шляху не знаходилася людина, вона ніколи не може вважати себе особистістю остаточно завершеною ні як професіонал, ні як особа. Ї в цьому виражається найважливіша особливість розвитку особи, її індивідуального досвіду, її самосвідомості і мислення.

На жаль, проблема розвитку дорослих (і роль навчання в цьому розвитку) ще не розроблена з тією ґрунтовністю, як це зроблено в психології по відношенню до дитячо-юнацького віку. Доросла людина - не просто фізично зріла особа, повна сил і енергії, але, що найважливіше, соціально сформована особа, здібна до самостійного і відповідального ухвалення рішень у визначенні свого життєвого шляху, свого професійного і особового розвитку. Володіючи всіма соціальними правами і обов'язками, доросла людина виступає у позиції активного суб'єкта суспільного і виробничого життя. Суспільство визнає за дорослу таку особу, яка має високий ступінь соціальної і професійної компетентності, необхідної для ухвалення життєво важливих рішень, здатна реально і зважено планувати процес своєї життєдіяльності в загальній системі соціальних відносин, самостійно і продуктивно реалізовувати намічені плани, передбачати наслідки своїх рішень і нести за них відповідальність на основі засвоєних соціальних норм і цінностей. В тій мірі, в якій особа в ході свого розвитку приймає і виконує суспільні очікування, вона набуває статус зрілості дорослої людини. Живучи в світі, що змінюється, доросла людина безперервно змінюється сама. Які, проте, найхарактерніші особливості психічного розвитку дорослих? Одне з найширших досліджень, присвячених психічному розвитку дорослих, було здійснене російським вченим Б.Г. Ананьєвим.⁵

У сформованій до дійсного часу термінології, під освітою дорослих розумі-

⁵ Развитие психофизиологических функций взрослых людей / Под ред. Б.Г. Ананьева, Е.И. Степановой. М., 1977. 200 С.12.

ється відособлена частина системи освіти, основною задачею якої є сприяння всебічному розвитку людини в період його самостійного життя.⁶

Освіта дорослих істотно відрізняється від дитячої освіти, і її варто розглядати як особливий соціальний інститут, до числа основних функцій якого відносяться: а) культурно-історична (корекція, адаптація і передача новим поколінням дорослих накопиченого соціального досвіду); б) власне соціальна функція (залучення індивідів у суспільне життя і консолідація соціума); в) соціально-економічна (підготування функціонально грамотних робітників для ринку праці, що змінюється постійно). Починаючи з 1960 - 70-х років у країнах розвинутої демократії освіта дорослих стає одним із найважливіших засобів підтримки соціального ладу, зменшення напруженості і консолідації суспільства. Об'єктом уважного вивчення стають задачі соціальної корекції й адаптації безробітних і біженців, інвалідів і людей похилого віку, функціонально неписьменних робітників і представників етнокультурних меншин.

Слід зазначити значний внесок освіти дорослих у процес творення демократичних цінностей і формування політико-правової культури населення. У цьому змісті, традиційна ціль освіти - навчити людину задовольняти свої первинні потреби - стає вже проміжною. Поступово вона підпорядковується більш значимій в ієрархії демократичних цінностей задачі - дати людині можливість за допомогою освіти самостійно формувати політичні, економічні, природні, культурні, правові складові свого середовища.

На сьогоднішній день освітою дорослих у європейських країнах займаються сотні організацій і інститутів різноманітного рівня - від муніципального до національного і міждержавного.

Розвиток і стабілізація національних відношень через освіту, через передачу знань припускає використання ряду соціальних методик. Вони добре описані, вивчені, а більш докладна інформація на цей рахунок утримується на WWW-сторінках Європейської Асоціації освіти дорослих, Всесвітньої Ради по освіті дорослих, багатьох національних інститутів неперервної освіти дорослих тощо.

Світовий досвід свідчить, що цивільні ініціативи - це один із найважливіших елементів освіти дорослих. На різноманітних курсах у самих різноманітних формах спрацьовуються механізми участі населення в попередженні злочинності, корупції, активізації законотворчої діяльності, у контролі за діями органів влади, зокрема, стосовно бюджетних витрат, охорони навколишнього середовища тощо. Саме через цивільні ініціативи проходить шлях до що навчається, а виходить, активному і стійкому товариству. Товариством, що навчається, незмірно складніше маніпулювати, йому майже неможливо нав'язати волю однієї людини або групи людей.

Признаючи, що дорослі самі повинні визначати, чому і як учитися, державна політика в цьому питанні, на наш погляд, повинна зводитися до часткової фінансової і всебічної правової підтримки громадських організацій, що спільно повинні вирішувати питання:

- розробки рекомендацій із проблем розвитку освіти, особливо, неперер-

⁶ В.Г.Онушкин, Е.И.Огарев.Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии. СПб., Воронеж. ИОВ РАО, 1995. 232 с.- С.98 - 99, 102.

вної освіти дорослих;

- законодавчої бази стосовно до сфери освіти дорослих постійних консультативних контактів із комісіями Європарламенту;
- забезпечення гарантій при фінансуванні утворювальних проектів із боку міжнародних фондів і програм;
- координації діяльності всіх національних галузевих міністерств і відомств з питань освіти;
- створення і підтримка сприятливої правової і фінансової сфери діяльності неурядових організацій освіти дорослих.

Рівень функціонального розвитку інтелекту, визначуваний по традиційних тестових методиках (у тому числі по методиці Векслера), залишається достатньо високим на всіх етапах вікової еволюції дорослої людини. Факт цей свідчить, перш за все, про високі потенціали навчання дорослої людини, під якою в даному випадку розуміється здатність індивіда одержувати, зберігати і переробляти інформацію для вирішення різного роду задач.

У дослідженнях, присвячених життєвому шляху дорослої людини показано, що зміна позиції особи в системі відносин з іншими закономірно пов'язана з перебудовою ціннісно-змістовної освіти, регулюючих її діяльність. Якщо перед молодою людиною, яка починає самостійне життя, виникають такі проблеми, як самовизначення і усвідомлення свого місця в житті, вибір професії і побудова власної сім'ї, то в період зрілості, коли вже накопичений досвід дорослого життя і освоєні соціальні і професійні ролі, основною проблемою стає реалізація накопиченого досвіду в діяльності. На різних етапах дорослої видозмінюється загальна картина миру, а відповідно і індивідуальна "Я-концепція" особи. У зв'язку із змінами, які безперервно відбуваються в суспільному, професійному і особистому житті, доросла людина переоцінює цінності, переглядає життєві плани, перебудовує підходи і концепції, що склалися у нього. Виникає питання: яку роль в організації всіх цих процесів грає неперервна освіта і самоосвіта дорослих?

Відношення дорослих до освіти. Включаючись в ту або іншу форму учбової роботи, доросла людина тим самим приймає для себе і певну соціально-психологічну роль, роль вчиться. Проте по своєму особовому значенню вона далеко не ідентична тій ролі, яку виконує школяр в дитячі роки. Навчання для дорослого - важлива, але все-таки допоміжна діяльність по відношенню до його основної, суспільно-трудової, діяльності. А це корінним чином міняє відношення дорослого до процесу навчання, значення якого визначається більш широкою системою соціальних відносин і його включення в трудову діяльність. Саме крізь призму свого суспільного, трудового, особистого (сімейної) життя дорослий оцінює значення і значущість свого навчання.

Проведені нами дослідження дають можливість виділити цілий ряд чинників, що роблять надзвичайно важливий вплив на відношення дорослих до освіти⁷. До них, зокрема, відносяться специфіка мотивації учбової діяльності дорослих, характер позиції дорослого в навчанні, вплив практичного досвіду дорослих на засвоєння знань.

1. *Мотивація.* Ціннісне відношення дорослого до освіти (до світу знань

⁷ Agenda for the Future of Adult Learning // Fifth International Conference on Adult Education. Hamburg 14 - 18 July 1997. 15 p.

взагалі) залежить перш за все і головним чином від його загальної життєвої позиції, і зокрема від його позиції по відношенню до своєї професійної діяльності. Як приклад вкажемо на результати нашого дослідження, в якому аналізувалися інформаційні потреби вчителів, що підвищують професійну кваліфікацію на курсах в ІУУ. Одержані дані показали, що інтенсивність потреби вчителя в підвищенні свого професійного зростання, широта його інтересів і запитів по відношенню до інформації мають тісну кореляцію з такими чинниками, як, по-перше, можливість реалізації своїх творчих сил в практичній діяльності і, по-друге, наявність позитивних відносин вчителя з учнями і колегами по роботі. Як і було слід чекати, обмеження творчих можливостей особи (згодом жорсткої регламентації діяльності) або відсутність хорошого психологічного клімату в колективі негативно позначаються на загальній задоволеності вчителя працею, знижують його прагнення до професійного зростання і, отже, його зацікавленість надалі в освіті.

Стає все більш очевидним, що саме ступінь залученої особи в діяльність, і перш за все професійну, грає вирішальну роль у формуванні особового значення утворення дорослої людини. Лише в тій мірі, в яка доросла людина дістає можливість реалізувати себе в системі соціально-трудова відносин, які визначають його статус, формується його потреба у все більш високих професійних досягненнях і в розвитку своїх здібностей, що визначають успішність діяльності. Кінець кінцем саме діяльність є джерело накопичення практичного досвіду і формування мотиваційно-потрібної сфери особи. Доросла людина вчиться на досвіді, але вчиться лише тоді, коли має нагоду і бажання постійно осмислювати і розвивати цей досвід в процесі його співвідношення з досвідом інших людей і з широким соціальним досвідом, узагальненим в науці.

2. Позиція дорослого в навчанні. Загальна позиція дорослої людини як активного суб'єкта суспільно-трудова діяльності знаходить свій прояв і в його відношенні до навчання. Прагнення особи до самостійного і відповідального ухвалення рішень, до цілеспрямованої організації учбової роботи додає процесу навчання дорослих значення самоосвітньої діяльності. Інституційні форми навчання дорослих (курси підвищення кваліфікації, лекторії і семінари, народні університети) виступають для дорослого як форми, які, разом із засобами масової інформації, сприяють його самоосвіті, а не замінюють його.

Самостійність дорослого припускає свободу вибору змісту, організаційних форм, термінів і режимів його навчання. Уніфікація, а тим більше примусовість навчання абсолютно протипоказані для дорослих вчать: не маючи вільного вибору, здійснюваного відповідно до своїх інтересів і можливостей, особа знімає з себе внутрішню відповідальність за продуктивність свого навчання. Тому такі важливі сучасні тенденції до демократизації освітніх структур, в які включаються дорослі, до створення багатоваріантної, диференційованої і гнучкої системи інститутів утворення дорослих (формальних і неформальних, масових і індивідуальних), серед яких дорослі люди, що мають різні професійні і духовні потреби, різний рівень підготовки і досвід роботи, різні вікові і індивідуальні можливості, могли б робити самостійний вибір.

Самостійність дорослого означає також його активну участь в учбовому процесі. В деяких дослідженнях поняття "участь" (participation) виступає як основне при характеристиці навчання дорослих⁸. Орієнтація на позицію до-

дорослих в навчанні, облік їх потреб і можливостей припускають залучення дорослих вчать до сумісного планування учбового процесу, до співпраці з ними при визначенні цілей навчання і оптимальних шляхів їх досягнення, а також до оцінки ефективності їх роботи. Активна участь дорослих в груповій роботі є більш дієвим способом навчання, ніж пасивне залучення індивіда в учбовий процес, побудований на інформаційно-рецептивній основі.

Не можна, проте, однозначно оцінювати ступінь розвитку здатності дорослого до самоорганізації учбової діяльності. Прагнення дорослих до самостійності в навчанні нерідко приходять в суперечність з їх можливостями повноцінно здійснювати власну учбову роботу. Дані, що є у нас, свідчать про те, що для деяких категорій вчать, особливо для тих з них, хто не володіє достатньо серйозною базовою підготовкою, великою проблемою є адекватне визначення власних потреб і можливостей; нерідко у дорослих вчать, що мають чималий досвід практичної діяльності, втрачені способи і прийоми діяльності учбово-пізнавальною; що вчать до того ж не володіють критеріями правильної оцінки якості одержуваних знань і свого просування в пізнанні. Відсутність подібного роду "метакогнитивних" умінь помітно знижує успішність діяльності дорослих і, більш того, нерідко приводить до негативного відношення до навчання.

3. *Досвід.* Наявність життєвого і виробничого досвіду, яким більшою чи меншою мірою володіють дорослі навчаються, є однією з добре відомих чинників, що визначають особливості засвоєння нових знань. В численних дослідженнях, присвячених проблемам утворення дорослих, встановлено, що життєвий досвід дорослих позитивно впливає на якість засвоєваних знань, сприяє більш глибокому розумінню змісту, що вивчається, підвищує оцінку його значущості (за умови, що даний зміст відповідає потребам і запитам дорослих). Разом з тим в дослідженнях наголошувався і той факт, що вплив життєвого досвіду на навчання дорослих достатньо суперечливий. Уявлення і поняття, сформовані в індивідуальному практичному досвіді, безпосередньо відображають все багатство конкретних ситуацій, що виникають в діяльності і спілкуванні з іншими людьми, проте ці уявлення є результатом емпіричних узагальнень, вони прив'язані до певного круга ситуацій, в яких вони сформувалися. Способи і прийоми дій, неодноразово апробовані в цих практичних ситуаціях, мають для індивіда високу цінність і тому стають стереотипними. Більш того, у дорослих нерідко виникають психологічні бар'єри по відношенню до теоретичного матеріалу, неприйняття і незрозуміння його значення.

Всякий індивідуальний досвід по суті своєму органічний. Його розвиток можливий тільки на основі широкого соціального досвіду, сконцентрованого в науці (культури, мистецтві) і що реалізується в суспільній і виробничій практиці. Проблема, проте, полягає в тому, щоб знайти конкретні психолого-педагогічні умови розвитку індивідуального досвіду на основі його взаємодії з досвідом соціальним, носіями якого є інші люди, колективи і групи, суспільство в цілому.

Психолого-педагогічні умови організації учбової діяльності дорослих. Все вищевикладене дає підставу стверджувати: те, що називають освітою дорослих, по своїй психологічній природі є процес, за допомогою якого доросла людина сполучає

⁸ Toiviainen T. The Early Contribution of Adult Education to the European Unification Process. Helsinki University. 1995. 219 p

власний індивідуальний досвід, накопичуваний в практичній діяльності, з колективним досвідом інших людей, з узагальненим в науці і культурі широким соціальним досвідом.

Аналіз тенденцій, які простежуються в практиці роботи різних інститутів освіти дорослих (особливо в системі підвищення кваліфікації), дозволяє виділити дві кардинальні ідеї, що інтенсивно розробляються як в нашій країні, так і за рубежом.

Перша з них торкається організації наочного змісту навчання дорослих. При рішенні цього питання спостерігається виразно виражене прагнення до проблемної побудови змісту навчання, причому такому, яке засноване на відтворенні (моделюванні, імітації) в навчанні типових практичних ситуацій, характерних для реальної діяльності дорослих: суспільної, виробничої, сімейної. Такі практичні проблеми мають цілісний, багатобічний, комплексний характер, а процес їх рішення вимагає одночасного обліку багатьох суперечливих, неоднозначних, змінюються в часі умов.

Згідно наявним даним, орієнтація на реально значущі для дорослих проблеми впливає перш за все на більш зацікавлене і активне відношення дорослих до змісту навчання. Не менше важлива і та обставина, що в процесі рішення практичних проблем у дорослих вчаться формується вміння вичленяти в практичній ситуації саму задачу, шукати необхідну для її вирішення інформацію, програвати можливі альтернативи, ухвалювати рішення, виконувати його, оцінювати одержані результати. Розвиваючий ефект такого навчання залежить від того, якою мірою воно дозволяє формувати відвертість людини по відношенню до всієї нової, що виникає в житті; реалізм в баченні миру таким, який він є, у всьому його різноманітті, суперечності і складності; дивергентність мислення, здатність підійти до явища з різних сторін, побачити альтернативні шляхи рішення; гнучкість мислення, подолання стереотипів, що склалися; критичний аналіз досвіду, вміння витягувати уроки з минулого⁹. Очевидно, тільки на такій інтелектуально-особовій базі реалізується можливість постійного зростання, збагачення і перетворення ціннісно-сміслових структур особи, її "абсолютний рух становлення" як в процесі практичної діяльності, так і в процесі теоретичного освоєння тих багатств, яке виробило человечество.

Проблемний підхід до навчання, заснований на моделюванні практичних ситуацій, реалізується через такі форми і методи, як аналіз практичних ситуацій, групові дискусії, рішення конструктивних задач, розробка проектів, ділові ігри, мозкова атака тощо. По-новому висвічується в цьому контексті і роль теоретичних знань, їх особове значення для дорослих, які вчаться. Річ у тому, що для ефективного вироблення рішень, які повинен одержати учень (студент), необхідно володіти деякими узагальненими принципами рішень задач даного типу, критеріями їх оцінки, пояснювальними схемами, тобто тими підставами, які можна знайти лише у відповідній області теорії, в її узагальненнях, в її категоріальних структурах, в її методології. Таким чином, теоретичні знання починають виступати для дорослої людини в своїй гарматній функції, тобто як засіб регуляції практично значущих рішень. Ми не затверджуємо, що всі ці процеси вже реалізовані в досвіді навчання дорослих, про-

⁹ Образование взрослых на рубеже XXІвека: проблемы и перспективы / Ред. Онушкин В.Г. и др. Спб.: Ин-т образования взрослых РАО, 1995. 143 с.

те вважаємо, що потенційні можливості такої органічної сполуки теорії з практичним досвідом дорослих вчать, безумовно, є.

У досвіді навчання дорослих простежується і ще одна характерна тенденція. Ми маємо у вигляді всезростаючий інтерес до організації різноманітних форм спільної (груповий) учбової роботи, заснованої на спілкуванні, взаємодії, комунікації дорослих. Названі вище форми навчання (аналіз ситуацій, групові дискусії, ділові ігри і т. п.) припускають активну участь дорослих в колективному обговоренні проблем, в спільній роботі по виробленню рішень, в програнні різних ролей і функцій (генератора ідей, критики), в сумісному аналізі і осмисленні результатів. При цьому не заперечується і роль традиційних лекційно-семінарських занять. Проте вони розглядаються тепер не самі по собі, а в загальній системі взаємодії між учнями (і викладачем). Принцип діалогізму, характерний для цієї системи, по-перше, припускає переосмислення функцій лекційних занять по відношенню до інших форм навчання (лекція з метою загальної орієнтації вчаться в проблемі, що вивчається, лекція з метою узагальнення того, що вже прироблене в груповій і індивідуальній учбовій діяльності), а по-друге, вимагає такої побудови змісту лекції, який відображав би хід рішення даної проблеми, альтернативні підходи до неї, дискусійні питання, тобто визначає внутрішній діалогізм в самому монологічному викладі лекційного матеріалу. Те ж відноситься і до самостійної індивідуальної роботи учня, яка, з одного боку, включає внутрішній розумовий діалог (дискусію, суперечку, доказ і спростування) при роботі над даною проблемою, а з іншою - поєднується з груповими формами обговорення тієї ж проблеми, що дозволяють індивіду затверджуватися в своїх рішеннях або перебудувати їх. Спільна діяльність, яка як би відображає в навчанні реальну колективну діяльність дорослих, дозволяє їм не тільки обмінюватися інформацією, що є у них, але і більш адекватно - з позицій інших - оцінювати свої сильні або слабкі сторони. В процесі спілкування доросла людина дістає можливість об'єктивувати перед іншими вироблені в його досвіді ідеї і методи, зіставити їх з ідеями і методами інших, підтвердити, збагатити або перебудувати те, що склалося в індивідуальному досвіді. Відношення рефлексії людини до власного досвіду, його усвідомлення і переоцінка через інших є необхідною умовою розвитку цього досвіду.

Узагальнюючи все вищевикладене, необхідно ще раз підкреслити, що неперервна освіта дорослих є процес постійного співвідношення індивідуального досвіду особи з досвідом соціальним, відображеним в науці і культурі, а також в досвіді інших людей. Цей процес припускає відтворення в навчанні проблем, що виникають в практичній діяльності дорослих, пов'язаних з професійним та особистісним життям дорослої людини.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2007

Лариса СИГАЕВА

**Психолого-педагогические проблемы образования взрослых
в контексте непрерывной учебы**

Резюме

В статье автор рассматривает психолого-педагогические проблемы, связанные с образованием взрослых, определяет необходимость развития непрерывного образования для взрослых. Автор на основании анализа психолого-педагогической литературы определяет позицию взрослого в учебе, выявляет тенденции в образовании взрослых; наличие жизненного опыта взрослых рассматривает как позитивное влияние на мотивацию их учебы.

Larysa SIGAYEVA

**The psychological and pedagogical problems of adults' education in the
context of incessant learning**

Summary

The psychological and pedagogical problems which are connected with adults' education are studied and the necessity of developing the incessant education for adults is defined in the paper.

The position of an adult in education is defined on the basis of analysis of psychological and pedagogical literature, the trends in the education are determined; adults' life experience is regarded as a positive influence on the motivation of their learning.